
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Προσφυγική Ελλάδα

1.1 ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Προσφυγικοί Τόποι

Η Νέα Μηχανιώνα Θεσσαλονίκης είναι ένας από τους οικισμούς που ιδρύθηκαν για την εγκατάσταση των προσφύγων στον Ελλαδικό χώρο, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922. Το επίθετο «Νέα» είναι δηλωτικό της ανάγκης για τη Συνέχεια, της προσπάθειας για τη διατήρηση της μνήμης, φαινόμενο που παρατηρείται στους περισσότερους οικισμούς που ίδρυσαν οι πρόσφυγες. Ο ορισμός του γεωγραφικού χώρου λειτουργεί όχι μόνο ως ανάμνηση του τόπου καταγωγής αλλά και ως προσαρμογή στο νέο τόπο εγκατάστασης, ώστε να γίνει οικείος. Ταυτόχρονα αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ανάπτυξη της νέας κοινωνικότητας, συμβάλλοντας στην ανασύσταση του κοινωνικού και συμβολικού χώρου, πράξη αναγκαία για τη συνοχή της κοινότητας.

Η ανάγνωση στο χώρο ονομάτων προσφυγικών οικισμών, όπως η Νέα Μηχανιώνα, παρουσιάζει τη γεωγραφία μιας άλλης Ελλάδας, της Προσφυγικής Ελλάδας (Σκουτέρη-Διδασκάλου 1994α: 89), φανερώνει ένα «σημαίνοντα χώρο» που οι διαστάσεις του εκτείνονται ανάμεσα στο εδώ και το αλλού, το τώρα και το άλ-

Η Νέα Μηχανιώνα

λοτε. Το επίθετο «Νέα» υποδηλώνει τις πατρογονικές εστίες, τις «ΧΑΜΕΝΕΣ ΠΑΤΡΙΔΕΣ» της Ιστορίας αλλά κυρίως τους τόπους της μνήμης, που έχουν αναγορευτεί πλέον σε ιδανικό¹. Παράλληλα όμως είναι η Νέα Πατρίδα, ο χώρος εγκατάστασης και αποκατάστασης των προσφύγων, το περιβάλλον ανασύστασης των μορφών της κοινωνικής τους ζωής, η γενέτειρα των επόμενων γενιών, ο τόπος της πραγματικότητας. Ο δυσπρόστατος χαρακτήρας του προθέματος «Νέα», η ταυτόχρονη αναφορά σε δύο τόπους, στο Χθες και στο Σήμερα, δηλώνει στην περίπτωση των Μικρασιατών προσφύγων τη διάσπαση της σχέσης τους με το χώρο, τη ρήξη εντοπιότητας, προκαλεί ένα κενό ταυτότητας (Παπαταξιάρχης 1993: 56). Ο τόπος, στη συγκεκριμένη περίπτωση η ιδιαίτερη Πατρίδα, είναι ένας από τους παράγοντες συγκρότησης της ταυτότητας, το συμβολικό και κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο βιώνεται το αίσθημα ένταξης σε μια συλλογικότητα. Εκλαμβάνεται επομένως ως κοινωνική – πολιτισμική κατασκευή, μια φαντασιακή κοινότητα όπως την εννοεί ο B. Anderson (Anderson 1997: 26-27). Η Μικρασιατική Καταστροφή διασπά το συνεχές του χώρου στο χρόνο. Ο Διωγμός δεν αποτελεί ένα διάλειμμα στη μακρά διάρκεια της ιστορίας αλλά τομή. Ο ξεριζωμός από τον τόπο που κατοικούν αλλά κυρίως τον βιώνουν δημιουργώντας τον τρόπο ζωής τους σε καθημερινό επίπεδο, δηλαδή τον πολιτισμό τους, θέτει σε αμφισβήτηση τη συγκροτημένη ταυτότητά τους. Η μεταβατική κατάσταση που ακολουθεί, η εκκρεμότητα του «ανάμεσα και μεταξύ» (Βουτυρά 1994: 177), φέρνει τους πρόσφυγες στην αναζήτηση στοιχείων σταθερότητας, των παραγόντων εκείνων που θα συμβάλλουν στη διατήρηση της ταυτότητάς τους. Η αποτύπωση στο χώρο στοιχείων του τόπου τους, το σημάδεμα του με τα ονόματα που δίνουν, δείχνει τον τρόπο αντίδρασής τους. Το ρήγμα καλύπτεται με τη μεταφορά της ιστορίας τους, του πολιτισμού τους, στη νέα καθημερινότητα, γεφυρώνεται με τη μνήμη (Hirschon 1989:15-17). Τα σημεία της μνήμης, αποτυπωμένα ακόμα στη γεωγραφία της σύγχρονης Ελλάδας, υποδηλώνουν τις ιστορίες των προσφύγων, είναι οι όψεις της προσφυγικής Ελλάδας (Σκουτέρη-Διδασκάλου 1994α: 89). Η μεταφο-

---

1. Όπως χαρακτηριστικά δήλωσε ο πρόεδρος του πολιτιστικού συλλόγου Σινασσού στο ντοκιμαντέρ «Η Σινασσός», παραγωγή 1997, Σενάριο - Σκηνοθεσία: Τίμων Κουλιμάσης, Ηρώ Σιαφλιάκη, Ιστορικός σύμβουλος: Σία Αναγνωστοπούλου.

ρά αυτή δεν προσλαμβάνει το χαρακτήρα της μεταφύτευσης, του σχήματος διαδοχής, της νέας εκδοχής στη διαχρονία. Η Παλαιά και η Νέα Πατρίδα δεν συνυπάρχουν παράλληλα, στον ομοιογενή χρόνο της συγχρονίας. Ο προνομιακός χώρος συνάντησή τους είναι η μνήμη, ο χρόνος συνύπαρξής τους είναι ο χρόνος της μνήμης. Σε αυτήν το παρελθόν συναντά το παρόν, σε μια σχέση ποιοτική και σύνθετη. Μέσα από αυτή αναδημιουργείται το γεμάτο σημασία παρελθόν που χρησιμεύει ως πρότυπο για τις εμπειρίες του παρόντος (Κυριακίδου-Νέστορος 1988: 235). Η συλλογική μνήμη της Χαμένης Πατρίδας είναι αυτή που λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος και συντελεί στην αίσθηση του Παρελθόντος ως ιδίωμα της ταυτότητας του Σήμερα (Hirschon 1989: 17). Ο τόπος της μνήμης είναι που μετατρέπει την Πατρίδα κυριολεκτικά σε μια συμβολική κατασκευή, η νέα κοινότητα και η ενότητα της ανάγονται στο επίπεδο του φαντασιακού. Οι Χαμένες πατρίδες μεταφέρονται με τους πρόσφυγες στους νέους τόπους εγκατάστασης, αποτελούν πλέον την πατρίδα (Σκουτέρη-Διδασκάλου 1994α: 90).

Οι προσφυγικοί οικισμοί αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα για τις πολλαπλές μορφές μεταφοράς και αποτύπωσης του παρελθόντος *στο παρόν*. Η διαδικασία ανάπτυξης της νέας κοινωνικότητας και η ανασύσταση του κοινωνικού και συμβολικού χώρου, έχουν ως αφετηρία την αναβίωση της συλλογικής ταυτότητας του Χθες αλλά ο τρόπος με τον οποίο πραγματώνονται, σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, διαμορφώνεται από τις απαντήσεις που δίνονται στις ανάγκες του Σήμερα. Οι νομιμοποιητικές αρχές στις οποίες δομείται η κοινότητα δεν έχουν εκ των προτέρων ένα καθορισμένο περιεχόμενο, ένα συγκεκριμένο λόγο εκφοράς. Ως κοινωνικές διαδικασίες επαναπροσδιορίζονται σε κάθε περίπτωση.

Επομένως ο ρόλος και οι μορφές έκφρασης της μνήμης, ο καθορισμός των ορίων του παρελθόντος στη συλλογική ταυτότητα του σήμερα, συμμετέχουν στην ιδιαίτερη πραγματικότητα κάθε προσφυγικής εγκατάστασης, προσδιορίζουν τις «συμβολικές διαστάσεις» της. Σε μια αμφίδρομη διαδικασία, τα χαρακτηριστικά της κοινότητας διαμορφώνονται ιστορικά από το πλέγμα των σχέσεων που αρθρώνεται στο επίπεδο του τοπικού, στο εσωτερικό της, και από τη δυναμική που αναπτύσσεται στις σχέσεις της με την ευρύτερη περιφέρεια, τους γείτονες, και το Κράτος, την κεντρική εξουσία.

Προσφυγική ταυτότητα

Η συγκρότηση των προσφυγικών οικισμών είναι ένα από τα μέτρα που στοχεύουν στην ικανοποίηση των πρωταρχικών αναγκών των προσφύγων και μακροπρόθεσμα στην αποτελεσματική προσαρμογή τους στις νέες συνθήκες ζωής. Παράλληλα στο επίπεδο του συμβολικού, μέσα από την επίκληση στη μνήμη των Χαμένων Πατρίδων, λειτουργούν αποφασιστικά προς την υπέρβαση της ασυνέχειας στον τόπο και στον τρόπο ζωής τους. Για την πληρέστερη κατανόηση ωστόσο της διαδικασίας υποδοχής και ένταξης των προσφύγων θα πρέπει να συνεκτιμηθεί το ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο επιχειρείται αλλά και να διερευνηθούν οι ιδεολογικές και κοινωνικές συνέπειές της.

Η αποκατάσταση και η ενσωμάτωσή τους στον κοινωνικό και οικονομικό χώρο της Ελλάδας, ήταν ο κυρίαρχος στόχος της οργανωμένης πολιτείας αλλά και των Διεθνών Οργανισμών (Γκιζέλι 1984:257-264). Η μελέτη της διαδικασίας αυτής ήταν το αντικείμενο ερευνών οι οποίες πέρα από τις κοινότητες και έντονα συναισθηματικά φορτισμένες καταγραφές και διαπιστώσεις², επιχειρήσαν να καταδείξουν το μέγεθος αυτής της προσπάθειας³. Στο επίπεδο της μακροκλίμακας, της μακράς διάρκειας, το γενικό συμπέρασμα που έχει κατατεθεί είναι η επιτυχής αποκατάσταση των προσφύγων και η συνεισφορά τους στην οικονομική ανάπτυξη και τον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας (Γιαννακόπουλος 1992:15-29), ενώ τονίζεται ειδικότερα η συμβολή τους στην προώθηση της τοπικής ανάπτυξης, ιδιαίτερα στη Μακεδονία (Κοντογιώργη 1992: 47-54). Ταυτόχρονα αναγνωρίζεται η καθοριστική συμβολή τους στην εθνολογική ομογενοποίηση του Βορειοελλαδικού χώρου, της μετατροπής της Ελλάδας σε ενιαίο Έθνος-Κράτος, αποτέλεσμα συγκεκριμένης κυβερνητικής επιλογής (Μαυρογορδάτος 1988: 10). Η προσπάθεια της μακροπρόθεσμης ένταξης των προσφύγων στον

-
2. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το έργο του Α.Ι.Αιγίδη, (Αιγίδης, 1934) και το αφιέρωμα για τα 50 χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή στο περιοδικό *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, τ. 992 (1973). Η προσφορά των προσφύγων αναγνωρίζεται ως βασικός παράγοντας για την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της ελληνικής κοινωνίας, ωστόσο σε πολλές περιπτώσεις η άποψη αυτή αγγίζει τα όρια της υπερβολής και υποτιμά το γηγενή πληθυσμό.
  3. Για μια εκτενή βιβλιογραφική εικόνα σχετικά με το Μικρασιατικό ζήτημα για το διάστημα 1919-1992, υπάρχει το μεγαλειώδες έργο του Π. Χατζημωυσί [Χατζημωυσίς 1997 (Ηλεκτρονική Έκδοση)].

κοινωνικό ιστό της Ελλάδας κρίνεται στο σύνολό της θετική. Οι Χαμένες Πατρίδες φαίνεται να περνάνε από το χώρο της Μνήμης στην Ιστορία, η αφήγηση του «Διωγμού» ολοκληρώνεται με το «αίσιον τέλος» της ένταξης των προσφύγων.

Η αποκατάσταση και αφομοίωση των προσφύγων στον εθνικό κορμό αναμφισβήτητα αποτελεί επίτευγμα του νεοελληνικού κράτους (Μαυρογορδάτος 1992: 9). Η άκριτη αποδοχή αυτής της σχηματικής αναπαράστασης εμποδίζει από το να αντιμετωπιστούν μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα οι ασυνέχειες και τα ελλείμματα, να ειπωθούν οι διαφορετικές όψεις του εγχειρήματος⁴. Το μοτίβο της επιτυχούς ενσωμάτωσης, η αυτοεκπληρούμενη προφητεία των σχετικών ερευνών, αντιμετωπίζεται τα τελευταία χρόνια με κριτική διάθεση σε μια προσπάθεια να μελετηθούν οι πολύπλευρες διαστάσεις του θέματος. Η ιστορία της προσφυγιάς μπορεί να αφηγηθεί με πολλές εκδοχές και σε πολλά επίπεδα (Βουτυρά 1994: 182).

Στην οικονομική διάσταση της προσφυγικής αποκατάστασης, το συμπέρασμα της θετικής συμβολής των προσφύγων στην εθνική οικονομία, παραδοχή που ήταν θέσφατο στα πλαίσια των αντίστοιχων ερευνών, αποτελεί πλέον αντικείμενο προβληματισμού. Αντιμετωπίζεται ως θέμα ανάλυσης «...που θα ξεφεύγει από τις εύκολες λύσεις που θα προσφέρει ο μπρεσιονισμός του γεγονότος, (...) και θα διερευνά τους μηχανισμούς της οικονομίας στο σύνολό της, χωρίς να θεωρεί τίποτε ως αυτονόητο» (Κωστής 1992: 46).

Η κριτική διάθεση απέναντι σε σαφείς και παραδοχές αφορά πολύ περισσότερο την ιδεολογική και κοινωνική διάσταση, καθώς οι συνέπειες της κοινωνικής ένταξης και πολιτισμικής προσαρμογής, ιδιαίτερα όπως εκφράζονται σε τοπικό επίπεδο, είναι περισσότερο μακροπρόθεσμες και δυσδιάκριτες. Οι ανείπωτες όψεις της προσφυγιάς, οι ιστορίες των προσφύγων, η συνάντηση της ιδεολογίας με την καθημερινότητα, γίνονται το επίκεντρο της μελέτης. Η Κυριακίδου-Νέστορος, σε ένα πρωτοποριακό όπως αναγνωρίζεται εγχείρημα⁵, θέλοντας να μελετήσει την κοινωνική αλ-

---

4. Το ίδιο ισχύει και στην απολυτότητα αντίθετων απόψεων, τόσο όσον αφορά στην ανταπάτη της επιβίωσης στις Χαμένες Πατρίδες, όσο και στην απόρριψη του έργου της αποκατάστασης (Μαυρογορδάτος 1992 αλλά και αναλυτικότερα Μavrogordatos 1983).

5. Η προφορική ιστορία των προσφύγων ήταν το αντικείμενο μελέτης στο οργανωμένο σεμινάριο στα πλαίσια των μεταπτυχιακών σπουδών του Σπουδαστηρίου Λαογραφίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης (*Εντευκτήριο*, 8 (1989) σσ. 28-45 και Κυριακίδου-Νέστορος 1993: 227-270).

λαγή που αρχίζει το 1922 στο σώμα του Ελληνικού λαού, έδειξε την ανάγκη μελέτης των ιδεολογικών επιπτώσεων της Μικρασιατικής Καταστροφής, της στροφής της έρευνας «στο επίπεδο της πολιτισμικής προσαρμογής, στο επίπεδο της νοστροπίας και της ιδεολογίας» (Κυριακίδου-Νέστορος 1993: 235). Η προφορική ιστορία, η βιωμένη ιστορία της προσφυγιάς και η υιοθέτηση του μεθοδολογικού σχήματος των «τριών γενιών» προσφύγων ήταν η πρόταση της για τη μέθοδο μελέτης του προσφυγικού ζητήματος στον αργό, ακανόνιστο και πολλές φορές διακεκομμένο ρυθμό της προσαρμογής στο πολιτιστικό επίπεδο (Κυριακίδου-Νέστορος 1993: 235). Η προσέγγιση καθορίζει την «προσφυγική συνείδηση» ως βασική θεωρητική έννοια και διερευνά τη λειτουργία της, αναδεικνύει τον καθοριστικό ρόλο της συλλογικής μνήμης στη διαμόρφωση της προσφυγικής ταυτότητας και αναζητά τις όψεις που προσλαμβάνει σε κάθε μια από τις γενιές.

Ο ρόλος της μνήμης είναι κυρίαρχος στη μελέτη της R. Hirschon για τις μακροχρόνιες κοινωνικές και ιδεολογικές επιπτώσεις της προσφυγιάς (Hirschon 1989)⁶. Η μνήμη μεταφέρει εννοιολογήσεις του παρελθόντος οι οποίες εκφράζονται από τα στερεότυπα του τόπου καταγωγής, το σημαίνοντα ρόλο της θρησκευτικής πίστης, την αίσθηση της πολιτισμικής τους ιδιαιτερότητας ως υπεροχής. Η ανάμνηση του Χθες συντελεί στη δημιουργία μιας ξεχωριστής ταυτότητας, της προσφυγικής, η οποία νοείται ως «*μια υποβλητική και οριακή περίπτωση "εθνισμού"*» (Hirschon 1989: 33). Τα όρια της ταυτότητας συγκροτούνται στη βάση κυρίως της πολιτισμικής διάστασης, ωστόσο τα δομικά χαρακτηριστικά της διαμορφώνονται και από τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές συνθήκες της Ελλάδας μετά το 1922, το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο πραγματοποιείται η υποδοχή και η αποκατάσταση των προσφύγων.

Οι διαδικασίες συγκρότησης των πολιτισμικών ταυτοτήτων κατά τη συμβίωση διαφόρων πληθυσμών γηγενών και προσφύγων στη Μακεδονία μετά τη δεκαετία του '20 και οι σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται είναι το αντικείμενο της μελέτης του Αγγελόπουλου (Αγγελόπουλος 1993). Ο ετεροπροσδιορισμός προς τις άλλες πληθυσμιακές ομάδες, οι σχέσεις ανταγωνισμού που αναπτύσσονται, οι αντιθέσεις που παίρνουν «εθνοτικό» χαρακτήρα (Αγγε-

---

6. Η μελέτη αναφέρεται σε μια γειτονιά προσφύγων στη Νίκαια (Κοκκινιά) του Πειραιά.

λόπουλος 1997, 23), διαμορφώνουν την αίσθηση της ξεχωριστής ταυτότητας, η οποία εκφράζεται σε συνάρτηση με τις ανάγκες της ομάδας και τις απαιτήσεις των καιρών⁷.

Οι σχέσεις αντιπαλότητας μεταξύ γηγενών και προσφύγων είναι τόσο έντονες ώστε οδηγούν τον Μαυρογορδάτο στη διαπίστωση ότι στα χρόνια του Μεσοπολέμου προσλαμβάνουν ουσιαστικά τη μορφή σχίσματος στον κοινωνικό ιστό της Ελλάδας. Οι κοινωνικές διακρίσεις και οι πολιτισμικές διαφοροποιήσεις συγκροτούν την αίσθηση της ξεχωριστής ταυτότητας, ώστε το σχίσμα «*θα πρέπει να ταξινομηθεί ως εθνικού χαρακτήρα*» (Μανρογορδάτος 1983: 182).

Στα πλαίσια της κριτικής προσέγγισης του προσφυγικού ζητήματος μπορεί να ενταχθεί και η μελέτη της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας του Ποντιακού Ελληνισμού, όπως διαμορφώνεται τόσο στους Πόντιους πρόσφυγες του '20 όσο και στους παλιννοστούντες, σήμερα, από τις Δημοκρατίες της τέως Σοβιετικής Ένωσης. Οι συνθήκες διαμόρφωσης της συλλογικής ταυτότητας του ποντιακού ελληνισμού από την περίοδο της βίαιης μετανάστευσής τους στο ελληνικό κράτος το 1918 ως σήμερα, αποτελούν το αντικείμενο μελέτης της Βεργέτη (Βεργέτη 1993). Η διερεύνηση θεμάτων που αφορούν στην εξέλιξη της ταυτότητας στις τρεις γενιές προσφύγων, στο περιεχόμενο και στη σχέση της με την ευρύτερη εθνική ταυτότητα οδηγεί στο συμπέρασμα ότι: «*Η ποντιακή ταυτότητα στα τέλη της δεκαετίας του 1980 εκφράζεται ως δικαίωμα στην πολιτισμική και ιστορική ιδιαιτερότητα*» (Βεργέτη 1992: 93). Η ταυτότητα των παλιννοστούντων Ποντίων από τις πρώην Σοβιετικές Δημοκρατίες είναι αντικείμενο ερευνών στα πλαίσια της μελέτης των διαδικασιών ένταξης και ενσωμάτωσής τους κατά τον επαναπατρισμό τους στην Ελλάδα. (Βουτυρά 1997, Μπάδα 1997). Κοινός τόπος των ερευνών ο ιδιαίτερος χαρακτήρας της ποντιακής ταυτότητας, μια ιδιαιτερότητα που συντηρείται και προβάλλεται από τους συλλογικούς φορείς των Ποντίων και διεκδικεί το δικό της χώρο αναφοράς (Αγτζίδης 1992: 196, Μπάδα 1997: 116-7).

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις στη διερεύνηση του Προσφυγικού ζητήματος αποκαλύπτουν τις πολλαπλές πτυχές και τις ιδιαιτερότητες της διαδικασίας αφομοίωσης και εγκοινωνισμού

---

7. Η διάκριση αυτή θεωρείται πλασματική, η αίσθηση της ξεχωριστής ταυτότητας είναι ένα πρότυπο που ενεργοποιείται σε συγκεκριμένες περιστάσεις (Αγγελόπουλος 1993: 127).

των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία. Το ελληνικό κράτος επιχείρησε, και σε μεγάλο βαθμό πέτυχε να ομογενοποιήσει αυτές τις ιδιαιτερότητες, τις τοπικές αποκλίσεις, τους διαφορετικούς τρόπους ζωής και τις παραδόσεις. Οι πολιτισμικοί ιδιοματισμοί των προσφύγων αποτυπώνονται ως χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εθνικής ταυτότητας, όπως κάθε άλλη ιδιαιτερότητα «είναι ένας ευπρόσδεκτος εμπλουτισμός της εθνικής ταυτότητας» (Λαφαζάνη 1997α: 11). Η επιτυχημένη διαδικασία αφομοίωσης των προσφυγικών πληθυσμών, εκφράζει την όψη της συνέχειας του ελληνικού έθνους στην κλίμακα της «μακράς διάρκειας». Η επικράτεια του ελληνικού κράτους γίνεται, μετά την Καταστροφή του 1922, η Πατρίδα της «νοερής κοινότητας» των ελληνικών πληθυσμών (Κιτρομπλίδης 1997: 102-103). Η απόδοση, ωστόσο, της προσφυγικής ιδιότητας στα θύματα της Μικρασιατικής Καταστροφής, συνιστά ένα πρόβλημα ερμηνείας. Η χρήση του όρου «πρόσφυγας» υιοθετείται στην περίπτωση των Μικρασιατών αν και δεν συνιστούν ξεχωριστή εθνότητα στην κοινωνία υποδοχής (Βουτυρά 1994: 176). Η αίσθηση, επομένως, της ξεχωριστής ταυτότητας, οι κοινωνικές διακρίσεις και οι εντάσεις με τους γηγενείς πληθυσμούς φανερώνουν τις όψεις ασυνέχειας και τις άρρητες εκδοχές στην αφήγηση της εθνικής συνέχειας. Η συγκρότηση της προσφυγικής συνείδησης, η διατήρηση και μεταβίβασή της στις επόμενες γενιές, παραπέμπουν στις μακροπρόθεσμες συνέπειες της αποκατάστασης. Η προσφυγιά φαίνεται ότι δεν εξέπνευσε με τους φορείς της.

Σε ένα διαφορετικό επίπεδο, ο λόγος για την προσφυγική ταυτότητα συντηρείται από τις δράσεις των προσφυγικών συλλόγων, τις εκδηλώσεις μνήμης, τις αναμνηστικές εκδόσεις, τα επετειακά αφιερώματα και τις έρευνες του τύπου. Η ρητορική που αναπτύσσεται ανταποκρίνεται στο αίτημα για εθνική αυτογνωσία, και καταξιώνει το ρόλο του προσφυγικού στοιχείου στην νεοελληνική κοινωνία. Με αυτό τον τρόπο ανατροφοδοτεί τη συζήτηση για ζητήματα ταυτότητας και ετερότητας που προκύπτει από την παρουσία των οικονομικών μεταναστών από την Αλβανία και από άλλες χώρες. Ταυτόχρονα όμως λειτουργεί ως παράδειγμα για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις των καιρών καθώς η εμπειρία της προσφυγιάς επανέρχεται, έστω και με διαφορετική μορφή, με την «παλιννόστηση» των Ποντίων από την τέως Σοβιετική Ένωση.

Η Μικρασιατική Καταστροφή, επομένως, όχι μόνο αποτελεί

ένα από τα γεγονότα εθνικής βαρύτητας που σηματοδοτούν την εθνική ιστορία και συγκροτούν την εθνική συνείδηση (Αναγνωστοπούλου 1997: 11-12), αλλά ταυτόχρονα οι συνέπειές της, στις πραγματικές και τις συμβολικές τους διαστάσεις, ορίζουν σε σημαντικό βαθμό τη μορφή και τη δομή της σύγχρονης ελληνικής πραγματικότητας. Η διερεύνηση του Προσφυγικού ζητήματος έχει το δύσκολο έργο να ξεπεράσει τους περιορισμούς που δημιουργούνται από τη λειτουργία του ως σημείο αναφοράς στην εθνική συνοχή και συνέχεια (Κιτρομπίδης 1997: 102). Τα στερεότυπα, δηλαδή, που διαμορφώνονται εκ των υστέρων, κατά τη συλλογική αναπαράστασή της προσφυγιάς, προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες του παρόντος. Η υπέρβαση τους παρέχει τη δυνατότητα να περιγραφεί η διαδικασία της αποκατάστασης των προσφύγων στις απομυθοποιημένες διαστάσεις της. Να καταγραφούν οι τρόποι με τους οποίους πραγματοποιείται η ένταξη των προσφύγων στην κοινωνία υποδοχής. Πώς, δηλαδή, τη διαμορφώνουν αλλά και πώς διαμορφώνονται από αυτήν, στη σχέση αλληλεπίδρασης που αναπτύσσεται. Να προσδιορισθούν, τελικά, η σημασία και οι μακροπρόθεσμες συνέπειες του Προσφυγικού ζητήματος.

Η διερεύνηση των συνεπειών του 1922 μπορεί να προσλάβει πολλές μορφές, να διεξαχθεί σε πολλά επίπεδα. Προκειμένου για τις ιδεολογικές και κοινωνικές διαστάσεις τους, προνομιακό πεδίο για διερεύνηση είναι η «προσφυγική» ταυτότητα. Το περιεχόμενο της συγκροτείται πολιτισμικά με βάση την κοινωνική μνήμη, προσδιορίζεται δηλαδή από τη βιωμένη εμπειρία της προσφυγιάς και τη συλλογική της αναπαράσταση αλλά καθορίζεται και κοινωνικά από τις πρακτικές και τις στρατηγικές των προσφύγων. Επομένως καθώς μεταβιβάζεται από γενιά σε γενιά, επαναδιαπραγματεύεται και επανακαθορίζεται σε μια δυναμική διαδικασία, μέσα από την οποία αντικατοπτρίζεται η κοινωνική και πολιτισμική μεταβολή της ελληνικής κοινωνίας. Η προσέγγισή της είναι δυνατή, αν εστιάσει στο χώρο όπου το ιδεολογικό συνυπάρχει με το καθημερινό, ο λόγος με την πράξη, το κοινωνικό με το προσωπικό, το επίσημο με το ανεπίσημο, στο επίπεδο των νοοτροπιών και της συνήθειας. Ο χώρος μελέτης της, επομένως, είναι η καθημερινότητα (Samuel 1994: 17), οι συγκεκριμένοι τρόποι ζωής των προσφύγων και οι αλλαγές που συμβαίνουν σε αυτούς (Skouteri-Didaskalou 1992: 29-58)· το προνομιακό επίπεδο δε που ανιχνεύεται είναι η μικροκλίμακα του τοπικού.

Η ιδιαίτερη πολιτισμική ταυτότητα που διακρίνει τους κατοίκους ενός προσφυγικού οικισμού, αποτελεί το αντικείμενο μελέτης. Η μορφή και το περιεχόμενό της ταυτότητας, στις διαστάσεις που διαμορφώνονται σε μια προσφυγική κοινότητα, με τα συγκεκριμένα δομικά χαρακτηριστικά και τα συμβολικά στερεότυπα της, τις σχέσεις που αναπτύσσουν οι πρόσφυγες μεταξύ τους και με τον τόπο.

1.2. Η ΝΕΑ ΜΗΧΑΝΙΩΝΑ

Χτισμένη στα παράλια του Θερμαϊκού κόλπου, στο ακρωτήριο Μεγάλο Καραμπουρνού, το Έμβολο, η Νέα Μηχανιώνα είναι ένας προσφυγικός τόπος. Τον οικισμό δημιούργησαν πρόσφυγες με καταγωγή από τη Μηχανιώνα της Κυζίκου, το Αυδήμι της Ανατολικής Θράκης και την Αγία Παρασκευή της περιφέρειας Κρήνης. Οι τρεις αυτές πληθυσμιακές ομάδες πλαισιώθηκαν από οικογένειες με καταγωγή από διάφορες περιοχές της Μ. Ασίας και της Θράκης: το Αμπαρλί, την Πέραμο, το Καστέλι κτλ. (Μαραβελάκης και Βακαλόπουλος 1955: 436-454). Η έκταση στην οποία απλώθηκε η εγκατάσταση ήταν παλιότερα τμήμα τσιφλικιού, όπως και οι γειτονικοί προσφυγικοί οικισμοί Αγγελοχώρι, Κερασιά, Αγία Τριάδα, Νέοι Επιβάτες, Περαία· μοναδικός οικισμός γηγενών είναι η Επανωμή. Η Νέα Μηχανιώνα είναι ο τόπος αποκατάστασης, ο χώρος στον οποίο επιχειρείται η προσαρμογή στα νέα δεδομένα, σε ένα διαφορετικό επίπεδο δε, η γέφυρα που συνδέει το παρόν με το παρελθόν. Σε συνθήκες ασυνέχειας τόσο στο φυσικό όσο και στον κοινωνικό χώρο, είναι η βάση για την ανάπτυξη της νέας κοινωνικότητας, ταυτόχρονα όμως ανάμνηση της Χαμένης πατρίδας, απόπειρα για την αναβίωση του «παλιού». Οι διαπιστώσεις αυτές ανταποκρίνονται στο σύνολο των προσφυγικών οικισμών, το ερώτημα επομένως είναι ποιά μορφή προσλαμβάνουν στη συγκεκριμένη περίπτωση. Ποια είναι, δηλαδή, η ιδιαίτερη πραγματικότητα της εγκατάστασης, πώς καθορίζεται η συγκεκριμένη μορφή της ενσωμάτωσης και της αποκατάστασης, πώς προσδιορίζονται ιστορικά τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της.

Οι πρόσφυγες κάτοικοι του «πράττουν» την ιδιαίτερη ιστορία του οικισμού καθώς οι ίδιοι βιώνουν την πραγματικότητα της ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία. Οι συνθήκες που διαμορφώνουν το πλαίσιο της αποκατάστασης δημιουργούνται από τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαδικασίες, τις ιστορικές